

Kalevi Sorsan arkisto Työväen Arkistossa

**Arkistonhoitotutkinnon kirjoitelma
Kesäkuu 2007
Teija Norvanto**

Sisällys

1.	Kalevi Sorsan arkiston perustaminen	
1.1	Elämänvaiheiden jäljet arkistoaineistossa.....	1
1.2	Arkiston luovuttaminen Työväen Arkistoon.....	3
2.	Inventointi	
2.1	Inventointi.....	4
2.2	Provenienssi-periaate.....	6
3.	Luettelointi ja sarjoitus	
3.1	Luettelointi.....	6
3.2	Pää- ja alasarjat.....	7
5.	Yhteenveto.....	10
6.	Liitteet.....	11
7.	Lähteet.....	11

1. Kalevi Sorsan arkiston perustaminen

1.1 Elämänvaiheiden jäljet arkistoaineistossa

Kalevi Sorsan merkittävä rooli suomalaisen yhteiskunnan, kulttuurin ja poliittisen vaikuttamisen ytimessä näkyy hänen arkistonsa laajuudessa ja aihepiirien monipuolisuudessa. Sorsa toimi mm. pää- ja ulkoasiainministerinä, eduskunnan puhemiehenä ja Suomen Pankin johtajana. Arkiston laajuuteen on vaikuttanut huomattavasti myös Sorsan henkilökohtainen halu kerätä ja säilyttää kaikki asiakirjansa nuoruusajoista lähtien.

Taisto Kalevi Sorsa syntyi 21.12.1930 Keuruulla ja kuoli 16.1.2004 Helsingissä. Kansakoulun Sorsa kävi Joutsassa, keskikoulun hän aloitti Jyväskylässä ja suoritti loppuun Lappeenrannassa. Koulut vaihtuivat, sillä tiemestari-isän työn takia perhe joutui muuttamaan aika ajoin paikkakunnalta toiselle. Koulunkäynnin ohessa Sorsa kävi uitto- ja metsätöissä. Kalevi Sorsan arkiston vanhimmat asiakirjat ovat Jyväskylän Lyseon lukukausitodistus sekä "ystävävihko" leiripäiviltä vuodelta 1944. Koska Sorsan tapana ei ollut pitää päiväkirjaa säännöllisesti, on vanhimpiin asiakirjoihin kuuluva päiväkirja vuodelta 1946 erittäin merkittävä nuoruusajan vaiheista ja tunnelmista kertova lähde. Päiväkirja on toistaiseksi Irene Sorsan hallussa, mutta se, samoin kuin toinen päiväkirja 1950-luvulta, tulee osaksi arkistoa hieman myöhemmin.

Kirjalliset harrastukset johtivat Sorsan harjoittelijaksi sanomalehteen, josta oli luonnollista siirtyä opiskelemaan alaa. Sorsa aloitti vuonna 1949 sanomalehtitutkinnon opinnot Yhteiskunnallisessa Korkeakoulussa, joka sijaitsi tuolloin Helsingissä. Työläisperheen poika rahoitti opintonsa toimittajana Työväen Sanomalehtien Tietotoimistossa, Suomen Sosialidemokraatissa ja Työläisnuorisolehdessä (myöhemmältä nimeltään Vihuri). Lisäksi Sorsa kävi töissä rakennustyömailla, ja hän oli rakentamassa mm. Olympiakylää, Koskelan kisakylää ja Salmisaaren voimalaa. Vuosina 1956-1959 Sorsa toimi Kustannus Oy Tammen kirjallisena toimittajana. Nuoruusvuosilta arkistoon on päätynyt mm. runoja, novelleja ja niiden käsikirjoituksia sekä kirjeistöä. Sorsan opinnäytteet on sijoitettu osaksi Kalevi Sorsa -bibliografiaa (kansiot JULKI 1959:4 ja 1969:11). Arkistossa on lisäksi jonkun verran opiskeluun liittyviä muistiinpanoja ja vihkoja.

Tammen kauden jälkeen Kalevi Sorsa muutti puolisonsa Irenen kanssa Pariisiin. Sinne heidät vei Sorsan YK:n kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestö UNESCO:sta vuosiksi 1959-1965 saama virkamiehen pesti. Pariisissa vietetty aika oli Sorsille erittäin merkityksellinen ajanjakso: pariskunta oppi tuntemaan hyvin ranskalaisen kielen ja kulttuurin, kansainvälistyi kaikella tapaa sekä solmi läpi elämän jatkuneita ystävyys-suhteita. Pariisin vuosien aikana Sorsa suoritti loppuun sanomalehtitutkinnon. Arkistossa on Pariisin ajoilta runsaasti kirjeistöä, virkatyöhön liittyviä asiakirjoja sekä retkiltä ja matkoilta kerättyjä postikortteja, karttoja, esitteitä ja muita painotuotteita. Sorsan suunnitelmissa oli kirjoittaa lapsuus- ja nuoruusajoista kertova kirja, mutta sitä hän ei ehtinyt tehdä. Kirjaa varten koottu aineisto löytyy Käsikirjoitukset-sarjasta kansioista numero 34 ja 35.

Pariisin vuosien jälkeen Sorsa siirtyi Suomen Unesco-toimikunnan pääsihteeriksi ja opetusministeriön kansainvälisten asiain osaston apulaisosastopäälliköksi. Vuonna 1969 Sorsan elämä sai uuden suunnan, sillä hänet valittiin Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen puoluesihteeriksi. Sorsa oli ollut sosialidemokraattisen puolueen aktiivijäsen jo nuoruusvuosistaan

lähtien, mutta puoluesihteeriksi valinta oli yllätys hänelle itselleenkin. Puoluesihteerin paikalta Sorsa valittiin puolueen puheenjohtajaksi vuonna 1975, ja tässä toimessa hän oli vuoteen 1987 eli yhteensä 12 vuotta. Ajanjakso on huomattavan pitkä, ja tuolta ajalta arkistossa on vuosittain keskimäärin 3-5 kansiota puolue toimintaan liittyviä asiakirjoja: mm. muistioita, kirjeistöä, erityisiin asiakokonaisuuksiin sekä puolueen kansainvälisiin suhteisiin liittyviä asiakirjoja. Puheenjohtajuuden jälkeenkin Sorsa oli aktiivisesti mukana puolue toiminnassa, ja asiakirjoja kertyi lähes yhtä paljon kuin aikaisemmin.

Sorsan kiinnostus kansainvälisiin asioihin ja etenkin rauhankysymykseen heijastuu arkistomateriaalissa mm. Sosialistisen Internationaalin asiakirjojen suurena määränä. Ensimmäiset järjestöön liittyvät asiakirjat ovat vuodelta 1970, jolloin Sorsa osallistui ensimmäistä kertaa järjestön kokoukseen Brysselissä. Sorsa oli Sosialistisen Internationaalin aseidenriisuntatyöryhmän (SIDAC) puheenjohtaja vuosina 1978-1980 ja sen seuraajan, neuvoa-antavan aseidenriisuntaneuvoston (SIPSAD) puheenjohtaja vuosina 1980-1996. Järjestön varapuheenjohtajana Sorsa toimi vuodet 1980-1996. Kunniapuheenjohtajaksi hänet valittiin vuonna 1996. Sosialistiseen Internationaaliin liittyviä asiakirjoja on vähintään yhden kansion verran jokaiselta vuodelta ajanjaksona 1970-1996.

Toinen merkittävä kansainvälinen järjestö, johon Sorsa kuului, oli InterAction Council. Tähän kansainvälisen solidaarisuuden puolesta toimivaan eräänlaiseen entisten valtiomiesten neuvostoon Sorsa kutsuttiin jäseneksi vuonna 1994, ja hän säilytti jäsenyytensä kuolemaansa saakka. Sorsa osallistui aktiivisesti järjestön toimintaan ja kokouksiin eri puolilla maailmaa. Arkistossa InterAction Councilin asiakirjoja on kolme kansiolista, ja ne ovat osa Erikoiskokoelmat-sarjaa. Muut kansainväliset järjestöt, joiden toimintaa Sorsa osallistui tiiviisti, on järjestetty samaan sarjaan.

Suomen lähihistorian merkittävimpiin valtiomiehiin lukeutuva Kalevi Sorsa toimi pääministerinä neljässä hallituksessa: Sorsa I istui vuodet 1972-1975, Sorsa II vuodet 1977-1979, Sorsa III vuodet 1982-1983 ja Sorsa IV vuodet 1983-1987. Näiden ajanjaksojen asiakirjat heijastelevat suomalaisen yhteiskunnan murrosvaiheita ja hyvinvointi-Suomen rakennusaikaa. Asiakirjat käsittelevät hallitusneuvotteluja ja -ohjelmia, hallituskriisejä ja välikysymyksiä, eri ministeriöiden lähettämiä kirjeitä ja muistioita päivänpolttavista aiheista, valtionyhtiöiden toimintaan liittyviä asiakirjoja sekä iltakoulujen pöytäkirjoja. Myös politiikan eri alat, kuten maatalous-, teollisuus-, kauppa-, työvoima- ja talouspolitiikka, muodostavat omat aktinsä. Arkistossa pääministeriyteen ja valtioneuvostoon liittyvät asiakirjat on koottu Hallitustoiminta-sarjaan. Hallitustoiminta-sarja sisältää asiakirjoja myös niiltä ajanjaksoilta, jolloin Sorsa ei ollut valtioneuvoston jäsen. Tämä kertoo siitä, että Sorsa oli suomalaisen yhteiskunnallisen vaikuttamisen ytimessä eli hänelle toimitettiin tai hän hankki itse ne päätöksentekoon tarvittavat tärkeimmät asiakirjat.

Ulko- ja turvallisuuspolitiikka oli Sorsalle keskeinen mielenkiinnon kohde läpi vuosikymmenten. Etenkin ulkoasiainministerin (vuodet 1972, 1975-1976 ja 1987-1989) ja ulkoasiainvaliokunnan puheenjohtajan (vuodet 1970-1972, 1976-1977 ja 1979-1982) kausilta mutta myös muilta vuosilta on arkistossa runsaasti ulkopolitiikkaan liittyvää aineistoa. Asiakirjat Suomen suhteista naapurimaihin, mm. Suomi-Neuvostoliitto-suhteista, Euroopan turvallisuuskehityksestä ETYK-valmisteluineen ja -kokouksineen sekä valtiovierailuista Suomesta ja Suomeen muodostavat ulkopolitiikkaa käsittelevien asiakirjojen ytimen.

Kalevi Sorsan parlamentaarikon ura huipentui kahteen kauteen eduskunnan puhemiehenä vuosina 1989-1990. Vaikka Sorsa toimi kansanedustajana pitkään, tasan kaksi vuosikymmentä eli vuodet

1970-1990, ei arkistoon ole juuri jäänyt jälkiä varsinaisesta kansanedustajan työstä. Tämä selittyy ehkä sillä, että Sorsa toimi aina ns. politiikan raskaassa sarjassa, joko hallituksessa tai oppositiosta käsin. Puhemies-ajalta arkistossa on sen sijaan runsaasti eduskunnan sisäistä kirjeistöä ja puhemiehen kirjeistöä, eduskunnan kansainvälisiin suhteisiin liittyviä muistioita ja matkaraportteja.

Edellä lueteltujen viran- ja toimien hoitamisen lisäksi Kalevi Sorsan elämän varrella oli useita muita suomalaisia ja kansainvälisiä järjestöjä, joiden päämäärät ja toiminnan hän koki omakseen. Näistä kaikista on jäänyt jälkiä hänen arkistoonsa, jonka arkistoluetteloon perehtymällä avautuu Sorsan elämän koko kirjo. Pelkkä arkistoaineistoon tutustuminen jättää luonnollisesti paljon aukkoja elämänvaiheiden syvällisempään tutkiskeluun, mutta valokuvien ja äänitteiden kautta voi kohteesta yrittää tavoittaa täydempää kuvaa. Valokuvia on runsaasti, ja vanhimmat niistä ovat peräisin 1930-luvun lapsuusvuosilta. Muistelmakirjoja varten tehdyt haastattelut antavat Sorsalle "äänen" ja tuovat kohteesta esille uusia piirteitä. Kalevi Sorsan elämänvaiheista yksityiskohtaisemmin liitteessä nro 1.

1.2 Arkiston luovuttamien Työväen Arkistoon

Kalevi Sorsa alkoi luovuttaa aineistojaan Työväen Arkistoon 1980-luvulta lähtien. Aineistoa ei vielä tuolloin alettu järjestää; aineisto kerättiin lukolliseen, ns. Sorsa-komeroon Työväen Arkiston kellarikerroksen makasiiniin. Muistelmakirjojensa kirjoittamisen jälkeen 1990-luvun lopulla ja 2000-luvun alussa Sorsa luovutti aineistojaan lisää. Kalevi Sorsan kuoleman jälkeen Irene Sorsa luovutti Työväen Arkistoon puolisonsa työhuoneesta kootut aineistot, joita kertyi yhteensä 12 muuttolaatikkollista. Tämän laajan luovutuksen jälkeen Irene Sorsa on tehnyt useita pienempiä lisäluovutuksia: asiakirjoja, lehtileikkeitä, valokuvia sekä tauluja ja esineitä.

Irene Sorsa ja Työväen Arkisto solmivat keskenään 20.10.2004 luovutusopimuksen, jossa Irene Sorsa sitoutui luovuttamaan Työväen Arkistolle haltuunsa jääneet Kalevi Sorsaa ja itseään koskevat asiakirjat ja arkistot. Luovutussopimuksen mukaan asiakirjat säilytetään Kalevi Sorsan arkisto-nimisenä kokonaisuutena, jonka yhteydessä on Irene Sorsan arkistoa. Edelleen sovittiin, että tiedot arkistosta voidaan julkaista arkistolaitoksen elektronisissa tietokannoissa tietosuojalainsäädännön sallimassa laajuudessa. Arkiston elektronisiin tietokantoihin digitoitujen aineistojen tekijänoikeudet siirtyvät Työväen Arkistolle. Luovutussopimuksessa määrätään, että arkisto on tutkijoiden käytettävissä vuonna 2019, ja siihen asti arkiston käyttöoikeuden myöntää Työväen Arkiston johtaja. Poikkeuksen muodostaa kuitenkin arkiston ns. julkinen aineisto, kuten Kalevi Sorsan puheet, artikkelit, julkaisut ja lehtileikeaineisto, joka on tutkijoiden käytössä heti arkiston järjestämisen jälkeen sähköisen Kalevi Sorsa -bibliografian kautta. Luovutusopimuksen mukaan bibliografiaan voidaan myös digitoida aineistoa, ja näiden digitoitujen aineistojen osalta tekijänoikeudet siirtyvät Työväenliikkeen kirjastolle. Aineisto, jonka säilyttämistä arkistossa ei pidetä tarkoituksenmukaisena, voidaan luovutussopimuksen mukaan palauttaa tai oikeudenomistajan suostumuksella hävittää.

Suomen arkistoyhdistys piti Irene Sorsa ja postuumisti myös Kalevi Sorsan työtä arkiston kokoamiseksi niin merkittävänä, että heille myönnettiin Vuoden arkistoteko -kunniamaininta vuonna 2004. Irene Sorsa jatkaa kotiarkistonsa järjestämistä edelleen. Parhailleen hän käy läpi viimeisiä valokuvakokoelmiaan kirjaten samalla muistiin valokuvien tunnistetietoja. Lähes kaikki Kalevi Sorsan muut asiakirjat on jo luovutettu Työväen Arkistoon, joten suurempia lisäluovutuksia ei ole enää odotettavissa.

2. Inventointi

2.1 Inventointi

Kalevi Sorsan arkiston järjestämistyön Työväen Arkistossa aloitti vuonna 2001 erikoistutkija Marjaliisa Hentilä, joka laati arkistonjärjestämiskaavan ja aloitti aineiston inventoinnin. Arkiston järjestämistavasta neuvoteltiin myös Kansallisarkiston yksityisarkistoyksikön tutkijan Kauko Rumpusen kanssa. Kalevi Sorsan eläessä Hentilä keskusteli arkiston sisällöstä ja järjestämisestä myös hänen kanssaan. Hentilän siirryttyä toisiin tehtäviin inventointia jatkoi vuonna 2004 tutkija Teija Norvanto.

Inventointisuunnitelman tekoon perehdyttiin huolella, sillä tavoitteena oli jo järjestämisvaiheen alusta lähtien pystyä hallitsemaan sekä fyysisesti että intellektuaalisesti tätä laajaa ja sisällötään monipuolista aineistoa. Järjestämiskaavan taustalla on nähtävissä tavanomainen henkilöarkistoissa käytetty sarjoitus (1 Biographica, 2 Kirjeenvaihto, 3 Käsikirjoitukset, 4 Toimintaan liittyvät asiakirjat, 5 Lehtileikkeet, 6 Painotuotteet, 7 Valokuvat, 8 AV-tallenteet, 9 Muu aineisto, muut arkistonmuodostajat). Heti alussa päädyttiin siihen, että arkiston inventointi tehdään tavallista yksityiskohtaisemmin ja huolellisemmin paperi paperilta asiayhteyksiä seuraten. Kalevi Sorsan arkiston inventointi lähestyi täten luonteeltaan ja tarkkuudeltaan luettelointia. Aineisto tuli Työväen Arkistoon pääosin laatikoissa, joihin paperit oli pinottu Sorsan työhuoneesta. Paperit olivat paikoitellen sellaisessa järjestyksessä, että niiden yhteys oli selvästi havaittavissa ja säilytettävissä. Paikoitellen taas löytyi yksittäisiä asiakirjoja, usein jopa ilman päivämäärää, joiden sijoittaminen asiayhteyteen ei ollut lainkaan yksiselitteistä saati mahdollista. Inventoinnin haasteellisuutta ja toisaalta mielenkiintoisuutta lisäsi tietysti sekin, että Sorsalla oli elämänsä aikana ehtinyt olla monia virkoja ja toimia, joten asiakirjojen määrä ja laatu oli sen mukainen.

Hentilän laatimassa Kalevi Sorsan arkiston järjestämiskaavassa aineisto jaettiin kahdeksaan eri ryhmään, katso liite nro 2.:

- 1) Arkistoaineisto
- 2) Käsikirjoitukset, historia-aineisto, litteroidut haastattelut muistelmakirjoja varten
- 3) Valokuvat
- 4) VHS-videot
- 5) Äänitteet
- 6) Kirjallinen tuotanto, painotuotteet, ja muu Sorsan keräämä painotuoteaineisto
- 7) Irene Sorsan arkisto
- 8) Kalevi Sorsa -bibliografia ARTO-tietokannassa

Arkistoaineisto päätettiin järjestää kronologisesti, ja kunkin vuoden sisällä asiakirjat pyrittiin ryhmittämään ja kansioimaan seuraavasti:

- a) Henkilökohtaiset asiakirjat: läheisiltä saapuneet kirjeet, kutsukortit, onnittelut, taiteilijaystäviltä saapuneet, sisältää piirroksia
- b) Saapuneet asiakirjat: pääministerille, puoluejohtajalle, pankinjohtajalle
- c) Saapuneet asiakirjat: taiteilijat, kirjailijat, kulttuurihenkilöt, sisältää piirroksia, taidekortteja
- d) Päätoimeen liittyvät asiakirjat: pääministeriys, hallitusneuvottelut, päiväohjelmat, puheet,

artikkelit, ulkopolitiikka, eri ministeriöt, nimityskysymykset, talouspolitiikka

e) SDP: eduskunta-, hallitusryhmä, puoluetoimikunta, puolueuuvosto, kansainvälinen toiminta ja Sosialistinen Internationaali, työväenliike, kommunistit

Käytännössä osoittautui, että arkistoaineistoon kuuluvien asiakirjojen sijoittaminen edellä lueteltuihin ryhmiin oli helppoa ryhmien a, d ja e osalta. Ryhmien b ja c eli saapuneiden asiakirjojen järjestäminen osoittautui sen sijaan hankalammiksi. Esimerkiksi ryhmä b:n asiakirjoista saattoi olla vaikea päätellä, minkä roolin haltijalle asiakirja oli todella lähetetty. Asiakirja oli saatettu osoittaa pääministerille, mutta asiasisältö oli puoluejohtajalle kuuluva tai päinvastoin. Asiakirjan päiväyksestäkään (jos sellainen ylipäätään oli) ei ollut aina apua, sillä pääministerille lähetetty asiakirja saattoi olla päivätty ajankohtana jolloin Sorsa ei ollut pääministeri. Ryhmän c:n asiakirjoja kertyi puolestaan niin vähän, että niiden ottaminen erilleen muista saapuneista asiakirjoista tuntui keinotekoiselta ainakin järjestämistyön alkuvaiheessa.

Saapuneiden asiakirjojen järjestäminen "saapuneiksi asiakirjoiksi" oli hankalaa myös siksi, että saapuneiden asiakirjojen joukossa oli satunnaisesti myös Sorsan lähettämien asiakirjojen toisteita. Toisinaan toisteet oli nidottu kiinni saapuneeseen asiakirjaan, toisinaan ne olivat irrallaan muun arkistoaineiston joukossa. Myöskään Sorsan joinakin vuosina lähettäjän ja vastaanottajan mukaan mapittamat kirjeenvaihtoaktit eivät sopineet järjestämiskaavaan.

Vähitellen alkoi tuntua loogiselta luopua saapuneet asiakirjat -ryhmittelystä, ja sen sijaan sijoittaa saapuneet ja lähteneet (toisteet) asiakirjat ja Sorsan itsensä kokoamat kirjeenvaihtokokonaisuudet yhteisen kirjeistö-sarjan alle. Kirjeistössä kuuluviksi sijoitettiin luonnollisesti myös kansalaiskirjeet mutta myös saapuneet postikortit. Henkilöarkistoissa postikortit mielletään usein sekundaariksi aineistoksi, eikä niitä välttämättä edes aseteta muun arkistoaineiston yhteyteen. Mutta Kalevi Sorsan saamissa postikorteissa näytti olevan lyhyiden tervehdysten ja lomaterveisten lisäksi paljon informaaatiota sisältäviä postikortteja, joten ne ansaitsivat paikkansa muun kirjeistön yhteydessä. Myöhemmin jää selvitettäväksi, olisiko tarpeellista järjestää kirjeistö uudelleen eli purkaa se useampiin alasarjoihin. Myös kirjeenkirjoittajaluettelon laatiminen voisi olla tarpeellista. Nyt kirjeistöstä poimittiin arkistoluetteloon esille vain muutamia nimiä, esim. Urho Kekkonen ja Ahti Karjalainen, joiden kanssa käyty kirjeenvaihto todennäköisesti kiinnostaa arkistoa käyttäviä tutkijoita.

Arkistoaineistoon verrattuna muut järjestämiskaavan mukaiset ryhmät (2-8) olivat helpommin ja nopeammin inventoitavia. Käsikirjoitukset muodostavat selkeän kokonaisuuden, samoin valokuvat, VHS-videot ja äänitteet. Kirjallinen tuotanto, painotuotteet ja muu Sorsan keräämä painotuoteaineisto oli yhtälailla yksiselitteisesti inventoivaa aineistoa. Irene Sorsan arkisto, joka on arkiston luovutusopimuksessa määrätty osaksi Kalevi Sorsan arkistoa, inventoitiin ainoastaan kursorisesti odottamaan myöhempää järjestämistä.

Kalevi Sorsa -bibliografiaan, järjestämiskaavan kahdeksanteen ryhmään kuuluvat asiakirjat oli helppo erottaa muusta arkistoaineistosta. Tähän ryhmään kuuluu ns. julkinen aineisto eli Kalevi Sorsan monografiat, artikkelit, kolumnit, puheet, runot sekä valikoiden myös tärkeimpien päivä- ja aikakauslehtien haastattelut. Bibliografiahanke käynnistyi Kansalliskirjaston ja Työväenliikkeen kirjaston yhteistyönä samaan aikaan Kalevi Sorsan arkiston järjestämistyötä aloitettiin Työväen Arkistossa, sillä bibliografian pääasiallinen perusta oli nimenomaan Kalevi Sorsan arkistossa oleva julkinen aineisto.

2.2 Provenienssi-periaate

Arkistoaineistoa inventoitaessa kävi ilmi, että Kalevi Sorsa oli jo itse järjestänyt arkistostaan joiltain osin. Kuten edellä jo kerrottiin, hän oli järjestänyt ja mapittanut kirjeevaihtoaan muutamien vuosien osalta. Myös joitakin teemoja oli järjestetty hajavuosilta, esimerkiksi Sosialistista Internationaalia koskevaa. Nämä Sorsan itsensä järjestämät kokonaisuudet jätettiin provenienssi-periaatteen mukaisesti siihen järjestykseen kuin arkistonmuodostaja oli ne laittanut. Inventointiluetteloon lisättiin näiden osuuksien kohdalle, että kyseessä on Kalevi Sorsan järjestämä kokonaisuus.

Provenienssi-periaatetta noudatettiin myös käsikirjoitusten suhteen. Sorsalla oli ollut tekeillä ainakin neljä kirjaa (nuoruuden muistelmat, Taiteilijaelämää Suomessa, journalismi- sekä mietelmäkirja), joihin hän oli kerännyt tausta-aineistoa, tehnyt hahmotelmat ja kirjoittanut luonnoksia. Tausta-aineistot koostuvat monenlaisista aineistoista: kirjeistä, lehtileikkeistä, haastatteluista, muistiinpanoista, muistioista ja raporteista. Jo julkaistujen kirjojen käsikirjoitukset tausta-aineistoinen ovat myös Käsikirjoitus-sarjassa Sorsan luomina kokonaisuuksina.

3. Luettelointi ja sarjoitus

3.1 Luettelointi

Inventoinnin valmistuttua vuonna 2006 voitiin aloittaa aineiston luettelointi. Inventoinnin myötä arkistoaineisto oli tiivistynyt 44 hyllymetriin, paperiaineistoja oli 39 hm, valokuvia 4 hm, äänitteitä 0,5 hm ja videonauhoja 0,5 hm. Paperiaineistoihin sisältyi 5 hm:n laajuinen Kalevi Sorsa -bibliografia -aineisto, joka käsiteltiin ja tallennettiin Työväenliikkeen kirjastossa eikä siten juuri vaatinut arkistonjärjestäjän huomiota.

Koska Kalevi Sorsan arkiston inventointi tehtiin niin huolellisesti ja yksityiskohtaisesti, luettelointi oli vaivattompaa. Luetteloinnin avuksi otettiin tietotekniikka, jota hyväksikäyttäen päädyttiin tavanomaisista käytännöistä poikkeavaan toteutukseen: luetteloitaessa aineisto sarjoitettiin ainoastaan arkistoluettelotasolla, ei fyysisesti. Rakenteeltaan kronologinen inventaarioluettelo muuttui tavallaan nyt arkistoluetteloksi, ks. liite nro 2. Tämä oli mahdollista siksi, että arkistoluettelosta tehtiin sähköinen interaktiivinen HTML-asiakirja, jonka kautta voi avata sarjakohtaiset interaktiiviset HTML-asiakirjat. Sähköisen arkistoluettelon ansiosta kansioden fyysistä järjestystä hyllyillä ei tarvinnut muuttaa ja myös inventoinnin yhteydessä annetut kansioden kronologiaan perustuvat nimet säilyivät. Arkistonjärjestäjän kannalta luettelointi tarkoitti inventointiluettelon ja kansiodun arkistoaineiston vastaavuuden tarkistamista, pienempien aktien luomista joistakin tärkeimmistä aihepiireistä ja aineiston kronologista järjestämistä aktien sisällä. Sähköiset asiakirjat loi atk-järjestelmiin erikoistunut tutkija Veikko Rytönen. Tutkijan kannalta arkiston käytettävyys parani huomattavasti, sillä sähköisen arkistoluettelon selaaminen ja aineiston tilaaminen on nopeaa ja vaivatonta.

3.2 Pää- ja alasarjat

Sarjoitus luotiin käyttäen pohjana järjestämiskaavaa, vaikka se ei kaikilta osilta ollut osoittautunutkaan käyttökelpoiseksi, sekä inventaarioluetteloa. Pääsarjoja muodostui 19, katso liite 3. Koska Kalevi Sorsan arkisto haluttiin säilyttää yhtenä kokonaisuutena, sarjoitukseen laitettiin kuuluvaksi kaikki arkiston luovuttamisen yhteydessä tulleet asiakirjat, esineet sekä myös tavallaan erillinen ARTO-tietokantaan talletettu Kalevi Sorsa -bibliografia-aineisto.

Kalevi Sorsan arkiston pääsarjat ovat:

Henkilökohtaiset asiakirjat

Kirjeistö

Suomen Sosialidemokraattinen Puolue

Sosialistinen Internationaali

Hallitustoiminta

Eduskunta

Suomen Pankki

Ulkopolitiikka

Puhe- ja esitelmätilaisuudet

Muistiinpanot, puhe- ja tekstiluonnokset

Käsikirjoitukset

Erikoiskokoelmat

Valokuvat

Videot

Äänitteet

Painotuotteet

Kalevi Sorsa -bibliografia

Taulu- ja esinekokoelma

Irene Sorsan arkisto

Henkilökohtaiset asiakirjat- sarja sisältää mm. satunnaisia päiväkirjamerkintöjä (Kalevi Sorsa ei kirjoittanut säännöllisesti päiväkirjaa), almanakkoja, päiväohjelmia erityisesti ministerivuosilta, yksityistä kirjeenvaihtoa sekä asumiseen ja talouteen liittyviä asiakirjoja. Tähän sarjaan kuuluvia asiakirjoja on vuosittain 2-4 senttimetrin levyisen kansion verran.

Kirjeistö-sarjaan kuuluu alasarjana aihepiireiltään laaja *Kirjeistö*, jolla tarkoitetaan saapuneita asiakirjoja ja lähteneiden kirjeiden toisteita. Toisteita on vain vähän suhteessa saapuneisiin asiakirjoihin. Kirjeistöä on jokaiselta vuodelta ainakin yhden kansion verran, ja kansion sisällä asiakirjat ovat lähetyssajankohdan mukaisessa järjestyksessä. Asiakirjat ilman päivämäärää ovat erillisenä aktina samassa kansiossa. Jos kirjeistöä on runsaammin jostain aihepiiristä (esim. Huurre-retkikunnalta saapuneet) tai joltain henkilöltä tai jos henkilö on erittäin merkittävä (esim. Urho Kekkonen) on tämä kirjeistö erillisenä aktinaan ko. vuoden kansiossa ja tästä on mainita arkistoluettelossa. Kirjeistö-sarjaan kuuluvat alasarjoina *Kansalaiskirjeet* sekä *Saapuneet postikortit*. Kalevi Sorsa sai runsaasti kansalaiskirjeitä, ja hän vastasi niihin tunnollisesti. Toisinaan kansalaiskirjeen yhteydessä on liitettyä Sorsan kirjoittama vastauskirje. Päivämäärällä varustetut kansalaiskirjeet ovat kansiossa kronologisessa järjestyksessä. Jos samalta lähettäjältä on selvästi useampia kirjeitä, ne on sijoitettu samaan aktiin.

Suomen Sosialidemokraattinen Puolue -sarja sisältää erilaisia puoluetoimintaan liittyviä asiakirjoja: puolue-elinten muistioita ja raportteja, puoluesihteerille ja puheenjohtajalle tullutta kirjeistöä, eduskunta-, kunnallis- ja presidentinvaaliaineistoa, puolueen kansainväliseen toimintaa liittyviä muistioita ja matkaraportteja, työväenliikkeen eri järjestöihin liittyviä asiakirjoja jne. Nämä kaikki erilaiset aktit pyrittiin luetteloimaan mahdollisimman yksityiskohtaisesti, vaikka aineisto ja sen aihepiirit olivat erittäin laajat. Osa puoluesihteerille ja puheenjohtajalle tullutta saattaa kaikesta huolellisuudesta huolimatta olla vielä yleisen kirjeistön puolella, mutta on epätodennäköistä että yleistä kirjeistöä olisi Suomen Sosialidemokraattinen Puolue -sarjassa.

Sosialistinen Internationaali -sarja sisältää järjestön toimintaan liittyviä muistioita, pöytäkirjoja, kirjeistöä sekä raportteja. Sorsa ei ollut itse välttämättä mukana kaikissa järjestön kokouksissa, mutta hänelle toimitettiin asiakirjoja järjestön päämajasta Lontoosta tai puoluetoverin matkaraportin liitteenä. Sosialistisen Internationaalin eri alajärjestöjen ja kokousten (SID=The Socialist International Disarmament Study Group, SIDAC=The Socialist International Disarmament Advisory Council, SIPSAD= The Socialist International Peace, Security and Disarmament Council, Bureau Meeting, Presidium, Party Leaders's Conference) asiakirjat ovat yleensä erillisinä akteina ja kokouspaikan ja ajankohdan mukaan järjestettyinä. Sosialistisen Internationaalin asiakirjoja on kahdelta vuosikymmeneltä eli siltä ajanjaksolta, jolloin Sorsa oli aktiivisesti mukana järjestön toiminnassa ainakin yhden kansion verran vuosittain.

Hallitustoiminta-sarja sisältää erilaisia valtioneuvoston toimintaan liittyviä virallisia ja epävirallisia asiakirjoja, joilla tarkoitetaan esimerkiksi Sorsan muistiinpanoja hallitusneuvotteluista ja nimityskysymyksistä. Ajallisesti hallitustoiminta-sarjaan kuuluvat asiakirjat kattavat vuodet 1972-1997, joten asiakirjoja on myös ajalta Sorsan ollessa valtioneuvoston ulkopuolella. Eri ministeriöistä (ei ulkoasianministeriöstä) saapuneet asiakirjat on sijoitettu ensijaisesti hallitustoiminta-sarjaan, jos ne eivät asiasisältönsä puolesta liity johonkin toiseen aktiin. Valtiotason yhteiskunnallisesta päätöksenteosta kiinnostuneen tutkijan kannattaa perehtyä hallitustoiminta - ja Suomen Sosialidemokraattinen Puolue -sarjan asiakirjoihin, (mm. muistioihin, kirjeistöön ja raportteihin), sillä aihepiireiltään nämä kaksi sarjaa tukevat toisiaan mutta tarjoavat eri näkökulmia.

Kuten edellä jo kerrottiin, *Eduskunta*-sarja ei ole kovin laaja mutta kuitenkin omansa sarjansa arvoinen kokonaisuus Sorsan pitkän parlamentaarikon uran vuoksi. Sarja sisältää asiakirjoja mm. puhemiehen virkaan liittyviä työpapereita, muistiinpanoja sekä kansainvälisiin suhteisiin liittyviä muistioita ja matkaraportteja. Sorsa on järjestänyt puhemiehen kirjeenvaihdon itse vuosilta 1989-1991, ja tämä kansion numero on 1989:4. Seuraavassa kansiossa 1989:5 on kirjeenvaihto eduskunnan muilta puhemiehiltä, erityisavustajalta ja sihteeriltä.

Suomen Pankki - sarja sisältää asiakirjoja vuosilta 1991-1996. Ne ovat muistioita ja raportteja Suomen Pankin eri osastoilta, laitoksen sisäistä kirjeenvaihtoa, muuta kirjeistöä, Sorsan muistiinpanoja ja puheluonnoksia, matka- ja seminaariraportteja. Asiakirjat valottavat omalta osaltaan valtiontalouden laskusuhdanteen taustoja ja yrityksiä parantaa tilannetta.

Ulkoasiainministeriöön sekä ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan liittyvät asiakirjat löytyvät *Ulkopolitiikka*-sarjasta. Asiakirjat on luetteloitu erityisen huolellisesti, sillä tutkijat ovat jo osoittaneet niitä kohtaan suurta mielenkiintoa (tutkimusluvut on jo myönnetty kahdelle akateemista jatkotutkimusta Suomen ulkopolitiikasta tekeväälle tutkijalle). mm. ulkoasianministeriöstä ja ulkopolitiikkaan liittyvät Tasavallan presidentin kansliasta saapuneet muistiot ja kirjeet, suurlähetystöistä saapuneet sanomat, raportit ja kirjeet, asiakirjat suhteista Neuvostoliittoon ja muihin valtioihin, vierailuohjelmat sekä erityiskysymyksiin liittyvät selvitykset ovat tässä sarjassa.

Kalevi Sorsa oli toivottu puhuja ja esitelmänpitäjä monenlaisissa tilaisuuksissa kotimaassa ja ulkomailla. Varsinaiset puheet ja esitelmät on sijoitettu ja tallennettu osaksi Kalevi Sorsa -bibliografiaa, mutta tilaisuuksiin liittyvä muu aineisto on tallennettu *Puhe- ja esitelmätalaisuudet* -sarjaan. Kansion sisällä asiakirjat on järjestetty tilaisuuden päivämäärän mukaan. Ulkomailla pidetyt esitelmät ovat omina akteinaan, ja ne on kirjattu myös arkistoluetteloon. Sarjaan on sijoitettu myös haastattelupyynnöt ja haastatteluluonnokset. Julkaistut haastattelut ovat bibliografiassa.

Sorsa oli ahkera kirjoittaja. Luonnoksia puheisiin ja eri pituisiin teksteihin sekä muistiinpanoja on säilynyt runsaasti. *Muistiinpanot, puhe- ja tekstiluonnokset* -sarjaan sisältyy sekalainen kokoelma papereita, joita ei sisällön perusteella ole voinut sijoittaa mihinkään toiseen sarjaan tai tiettyyn aktiin. Sorsan käsiala on paikoitellen vaikealukuista.

Käsitteelliset-sarja käsittää 42 kansiota eri tyyppisiä tekstejä, tausta-aineistoja, luonnoksia ja valmiiden teoksien käsitteelliset versiot. Aineisto on pitkälti Sorsan luomassa järjestyksessä, ja arkistojärjestäjän olisikin ollut vaikea asettaa paperit niille kuuluviin paikkoihin ilman kirjoittajansa opastusta. Sarjaan kuuluu poikkeuksellisen mielenkiintoinen kokonaisuus Sorsan muistelmien II osaa varten tehtyjen haastatteluiden litteraatioita. Haastatteluja tehtiin vuosina 1998-1999 yhteensä viidessä eri keskustelutilaisuudessa, joiden osallistui lukuisia henkilöitä. Keskustelutilaisuuksien teemat olivat Sosialidemokraattista hallituspolitiikkaa 1972-1981, Talouspolitiikka, Sosiaali-, eläke- ja asuntopolitiikka, Koulutus- ja kulttuuripolitiikka ja Kansainvälinen politiikka ja ulkopolitiikka. Nämä haastattelunauhat samoin kuin muut Kalevi Sorsan arkistoon sisältyvät äänitteet on digitoitu Työväen Arkiston äänitetietokantaan.

Luovutettuun aineistoon sisältyi useisiin yksittäisiin järjestöihin ja toimikuntiin liittyviä asiakirjoja, joiden sijoittaminen omaksi *Erikoiskokoelmat*-sarjaan tuntui perustellulta. Kyseessä on Sorsan eri elämänvaiheisiin, uraan ja mielenkiinnon kohteisiin liittyviä kokonaisuuksia, joihin on kertynyt suhteellisen paljon aineistoa. Näiden aineistojen sijoittaminen muun arkistomateriaalin joukkoon olisi "hukuttanut" ne. Kesäkuuhun 2007 mennessä erikoiskokoelmaan oli luetteloitu kymmenen kotimaisen ja ulkomaisen järjestön ja toimikunnan sekä Valco Oy:n asiakirjoja. Tähän mennessä luetteloidut aineistot ovat liitteessä nro 4.

Kalevi Sorsan arkiston järjestäminen ei vielä kesäkuussa 2007 edennyt valokuvien digitointiin saakka, mutta työ käynnistyy syksyn kuluessa. *Valokuva*-aineistoa on 4 hm, ja ne digitoidaan valikoiden. Irtokuvat ja valokuva-albumit on inventoitu ja kansioitu. Albumeita on etenkin virallisilta valtiovierailuilta.

Videot-sarjaan inventoitiin 52 vhs-nauhaa. Joukossa on Sorsan haastatteluja ja esitelmää erilaissa tilaisuuksissa ja televisiossa, rauhanvälitykseen liittyviä dokumenttielokuvia, musiikkiesityksiä ja urheilukilpailutallenteita. Videot luetteloi ja digitoi valikoiden kuvanauhojen tallentamiseen perehtynyt siviilipalvelumies.

Äänitteet-sarjaan, johon kuuluvat nauhat on siis kaikki jo digitoitu Työväen Arkiston äänitetietokantaan, sisältyy Sorsasta tehtyjä tai hänen tekemiä haastatteluja eri aiheista, radio-ohjelmia sekä Sorsan lausumia runoja. Äänitteissä on myös muutamia nauhalle saneltuja päiväkirjamerkintöjä. Katso liite nro 5.

Painotuotteet-sarjaan sisältyy Sorsan kirjallinen tuotanto ja hänestä kirjoitetut teokset, Sorsan keräämät teatterit, konsertit ja näyttelyesitteet, matkailuun liittyvät aineistot kuten kartat,

kaupunkiesitteet, postikortit sekä erikieliset Suomi-esitteet 1960-2000-luvuilta. Lisäksi sarjaan kuuluu lehtileikekokoelma, jossa on mm. lehtileikkeitä suomalaisista poliitikoista.

Kalevi Sorsan arkiston ollessa suljettu vuoteen 2019 saakka tutkijat voivat tutustua arkiston julkiseen aineistoon Kansalliskirjaston ARTO-tietokantaan tallennetun *Kalevi Sorsa -bibliografian* avulla. Bibliografiaan on tallennettu luovutetussa arkistossa olleiden julkisten aineistojen (monografiat, artikkelit, kolumnit, puheet, runot sekä valikoiden myös tärkeimpien päivä- ja aikakauslehtien haastattelut) nimikkeet ja muut oleelliset tiedot. Kalevi Sorsa -bibliografiasta voi lukea lisää Kansalliskirjaston ylläpitämiltä Kansalliset merkkihenkilöt -sivustoilta (www.lib.helsinki.fi/merkkihenkilot/sorsa).

Normaaleista henkilöarkistoista poiketen Kalevi Sorsan arkistoon on luetteloitu myös tauluja ja esineitä. Tämä perustuu siihen, että saatu luovutus haluttiin säilyttää kokonaisuutena. *Taulu- ja esinekokoelma* -sarjan ja esineet on inventoitu, kuvailtu, luetteloitu ja pakattu säilytystä varten asiallisiin kääreisiin ja laatikoihin. Tulevaisuudessa tavoitteena on järjestää kokoelman esineistä näyttely. Yleensä Työväen Arkisto luovuttaa saamansa esineet edelleen Työväen keskusmuseoon Tampereelle. Liite nro 6.

Luovutusaopimuksen mukaan Kalevi Sorsan arkistoon sisältyy *Irene Sorsan arkisto*. Tätä aineistoa on tähän mennessä luovutettu seitsemän kansion verran. Aineisto on kansioitu, mutta se odottaa jatkokäsittelyä. Yhdessä Kalevi ja Irene Sorsan arkistot muodostavat mielenkiintoisen toisaan täydentävän kokonaisuuden. Irene Sorsa luovuttaa arkistoonsa todennäköisesti myös päiväkirjansa, jotka kattavat pariskunnan koko elämänkaaren.

5. Yhteenveto

Tässä tutkielmassa on esitelty Kalevi Sorsan arkiston vuosina 2001-2007 tehtyä järjestämistyötä. Järjestämistyöstä on vastannut kaksi tutkijaa, ja työn saattaa päätökseen tutkija Henrik Lyra. Arkistoa on tällä hetkellä yhteensä 44 hm, eikä suurempia lisäluovutuksia ole tulossa enää. Järjestämistyö on valmistunee keväällä 2008, jolloin loput arkistoaineistosta (mm. vuodet 1985-1986 ja 1999-2004) on saatu luetteloitua ja tallennettua sähköisiksi interaktiivisiksi asiakirjoiksi sekä valokuvat ja videot digitoiduiksi. Irene Sorsan arkisto odottaa myös vielä järjestämistä. Kalevi Sorsan arkisto avautuu tutkijoille vuonna 2019, mutta ennen sitä tutkijat voivat tutustua Sorsan arkiston julkiseen aineistoon Kalevi Sorsa -bibliografian avulla. Bibliografiaan oli kesäkuun loppuun mennessä tallennettu 3030 tietuetta, ja tuohon määrään ei enää todennäköisesti tule lisäyksiä. Seuraavassa vaiheessa bibliografiaa ohjannut toimikunta yrittää järjestää rahoitustusta ns. kokotekstien digitoimiseen bibliografiaan.

Kalevi Sorsan arkiston järjestämistyön edetessä kävi entistä selvemmäksi se, että Kalevi Sorsan arkistolla tulee olemaan huomattava dokumentti- ja lähdearvo Suomen 1900-luvun lopun historian, yhteiskunnan ja kulttuurin tutkimuksessa. Arkisto valottaa taustoja keskeisimmästä poliittisesta päätöksenteosta mm. hallituksessa, eduskunnassa, SDP:ssä ja muissa työväenjärjestöissä, työmarkkinajärjestöissä ja valtionyhtiöissä. Kalevi Sorsan rooli merkittävänä Suomen yhteiskunnallisten uudistusten ja kulttuuripolitiikan ideoijana sekä vastuullisena ulkopolitiikan ja

kansainvälisten suhteiden hoitajana nousee esille arkistodokumenttien kautta. Avauduttuaan Kalevi Sorsan arkisto on Urho Kekkosen, J.K. Paasikiven ja Johannes Virolaisen henkilöarkistojen ohella tärkeimpiä lähteitä omasta ajastamme. Mitä ilmeisemmin arkistoa tullaan kysymään ja käyttämään paljon, ja myös tiedotusvälineet ovat osoittaneet kiinnostusta sitä kohtaan.

6. Liitteet

LIITE 1. Kalevi Sorsan arkiston esittely ja Kalevi Sorsan henkilötiedot Työvään Arkiston (www.tyark.fi) kotisivuilla.

LIITE 2. Kalevi Sorsan arkiston inventaario/arkistoluettelo (tilanne kesäkuussa 2007).

LIITE 3. Erikoiskokoelmaan sijoitettavien aineistojen arkistoluettelot (tilanne kesäkuussa 2007)

LIITE 4. Kalevi Sorsan arkiston digitoitujen äänitteiden luettelo

LIITE 5. Kalevi Sorsan arkiston taulu- ja esinekokoelmaluettelo

7. Lähteet

Työvään Arkiston toimintakertomukset vuosilta 2001-2006

Henkilöarkiston järjestäminen. Kansallisarkisto. Yksityisarkistoyksikkö 8.1.1996 (www.narc.fi/Arkistolaitos/pdf-ohjeet/henkarkjarj.pdf)

Kalevi Sorsan nuoruusajasta. Esitelmä, Teija Norvanto. Hetki Kalevi Sorsalle - tilaisuus Työväänliikkeen kirjastossa 21.12.2006